

ZAPISI O RATNIM BRIGADAMA

22

Odgovorni urednik
potpukovnik
MENSUR SEFEROVIC

Knjiga je štampana u saradnji sa Fondom za prikupljanje i objavljivanje memoarske građe i djela o narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji Republičkog odbora Saveza udruženja boraca NOR Bosne i Hercegovine

MILUTIN VUJOVIĆ

MEČAVINA BRIGADA

DVANAESTA KRAJIŠKA
NARODNOOSLOBODILACKA UDARNA BRIGADA

»NARODNA ARMİJA«
Beograd, 1970.

*Brigada je odlikovana:
Ordenom zasluge za narod sa zlatnom zvezdom
Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem*

UMESTO PREDGOVORA

Tragajući za dokumentima o Dvanaestoj narodnooslobodilačkoj krajiškoj udarnoj brigadi naišao sam na podatke koji su potvrdili moje uverenje da je reč o jednoj po mnogo čemu specifičnoj jedinici naše Narodnooslobodilačke vojske.

U primeni smelih taktičkih postupaka i efikasnom izvršenju zadataka neosporne zasluge je imao njen komandant Petar Mećava. Podoficir bivše jugoslavske vojske, koji je od prvih dana NOB-a stao na stranu revolucionara, uspeo je da shvati i stvaralački primeni partizanski način ratovanja. Zahvaljujući svojoj izvanrednoj umešnosti i hrabrosti, postao je odličan vojni starešina i u pravom smislu te reči narodni komandant. U celoj ovoj knjizi provlači se njegov lik, jer se brigada — koju je narod najčešće nazivao Mećavina brigada — ne može zamisliti bez te izvanredne ličnosti.

Događaje sam iznosio reportersko — hronološki nastojeći da ne ispustim glavne ratne akcije brigade.

Trudio sam se da opišem i krasne likove boraca koji, na žalost, sve više blede, iščezavaju iz sećanja. Jedino zbog toga su imena nekih poginulih drugova i drugarica ispuštena. Ipak će čitalac delimično osetiti i njihovo prisustvo.

U obradi knjige pomogli su mi i razgovori s preživelim borcima jedinice. Oni su, makar i po sećanju, živo ispričali mnoge fragmente iz života brigade.

Približno godinu dana bio sam komesar Dvanaeste krajiške, pa sam, razume se, pisao i o ličnim

doživljajima i iznosio sopstvene utiske, onako kako sam ih ja doživeo.

*Iako se ova knjiga pojavljuje 25 godina posle završetka NOB-a i narodne revolucije, nadam se da može poslužiti kao istorijska građa našim istoričarima, a verovatno i umetnicima kada budu uobličavali svoja dela nadahnuta našom narodnooslobodilačkom bor-
bom.*

PISAC

FORMIRANA JE DVANAESTA KRAJIŠKA
BRIGADA

(Bosanska krajina, prva polovina 1943. godine)

Januar 1943. godine. Sneg, nevreme, oluje. Četvrta krajiška narodnooslobodilačka udarna divizija, čije su dve brigade, Druga i Peta, tada bile u Podgrmeču, dobila je zadatak da zaposedne drum Gradiška — Banjaluka i napada usputne garnizone. Na osnovi obaveštenja kojima se raspolagalo znalo se da se u tom kraju koncentrišu jake nemačke i ustaške snage i da predstoji napad na našu povezanu slobodnu teritoriju, koja se u to vreme prostirala od Karlovca do Neretve.

Treći bataljon Pete kozaračke brigade dobio je zadatak da napadne neprijateljsko uporište Klačnice više Banjaluke. Trebalo je da bataljon prevali dug i naporan put na 15° ispod nule. Uz to je morao preći reku Sanu. Za nesreću, kada je Mečava sa svojim bataljonom stigao na obalu reke, kod Svodne, nigde blizu nije bilo ni čamaca, ni skela. Zato je borcima naredio da pregaze reku, što je i sam učinio mada su mu noge već bile prozeble. Srećom, reka nije bila duboka, te su prešli na drugu obalu. Potom su, bez predaha i odmora, usiljenim maršom, za dva dana i dve noći stigli do uporišta Klačnice. Tu je Mečavin bataljon napravio pravi dar-mar: potpuno je razbio neprijateljev garnizon. Bilo je to tačno u noć između 21. i 22. januara 1943. godine. Pored ostalog, zaplenjeno je nekoliko topova, koji su odmah iskorišćeni. Tada su zarobljeni komandir 18. satnije poručnik Na-

dža i jedan lekar. Ubijeno je i ranjeno više od 20 vojnika. Zarobljena su 24 domobrana; oni su razoružani i pušteni kućama. Bataljon je zatim napao Knežice i usputne garnizone. Izveo je prepad i na Bosanski Novi. Kad je izvršio zadatak vratio se u Podgrmeč.

Nemačke i ustaške snage su već bile počele četvrtu ofanzivu. Pretila je opasnost da ranjenici iz proleterskih i krajiških brigada dođu pod direktan udar neprijateljevih jedinica koje su nastupale iz više pravaca — od Bosanske Krupe, Sanskog Mosta, Ljubije, Bosanskog Novog, Banjaluke, Bihaća. Sem toga, njima su stizala sve jača pojačanja iz Banije i s Korduna, odakle su naše snage već bile potisnute. Druga, Peta i Šesta krajiška brigada našle su se oči u oči s neprijateljevim snagama. Praktično je od upornosti tih jedinica u odbrambenim bitkama zavisilo da li će se izvući ranjenici i spasti mnoštvo žena i dece s Korduna, iz Banije i podgrmečkih sela, koji su se s našom vojskom povlačili ispred neprijatelja.

Iz tog vremena dve se borbe ocenjuju kao sudbonosne kada je reč o spasavanju ranjenika i zbegova — na Benakovcu i na Majkić-Japri.

Na Benakovcu su Nemci potpuno paralizovani i zaustavljeni, tako da je za izvesno vreme sprečeno spajanje neprijateljevih snaga koje su prodirale jedna iz Krupe a druga iz Bihaća. A da su se te grupacije odmah spojile Četvrta krajiška divizija bi se, zajedno s ranjenicima i izbeglim porodicama, našla u izuzetno teškoj situaciji. U toj borbi je na obe strane bilo velikih gubitaka. Nemci su upotrebili svu raspoloživu tehniku — od tenkova do avijacije. Bitka je trajala nekoliko dana. To je u stvari bila grčevita borba za izvlačenje ranjenika iz Grmeča. Borci su ispoljili izvanrednu hrabrost i izdržljivost. Položaji su često prelazili iz ruku u ruke. U toku jednog dana i jedne noći izvođeno je i po desetak juriša i kontrajuriša.

I druga bitka se vodila za spasavanje ranjenika. Nemci su verovatno bili obavešteni o tome gde se nalaze naše bolnice. Bez obzira na gubitke, cilj im je bio da što pre stignu do ranjenika i unište ih. Koncentracija bolnica proletherskih i krajiških brigada bila je u Majkić-Japri, Potkolinju i selima bliže Grmeču. Četvrta divizija je i u toj borbi odnela pobedu. Napad je izvršen 30. januara 1943. godine sa jedinicama Druge i Šeste krajiške brigade i dva bataljona Pete Krajiške brigade. Napad je izvršen na jedan bataljon 734. puka 717. nemačke divizije. Poginulo je 15 neprijateljskih vojnika. Izvučeni su gotovo svi ranjenici. Ako se ima na umu to da je u bolnicama bilo oko hiljadu teških i nepokretnih ranjenika, da je evakuacija izvršena na temperaturi od -15 do -20° , da je neprekidno padao sneg, da su preko zavejanog Grmeča borci morali nositi ranjenike na leđima, može se proceniti koliko je teška i složena bila ta akcija. Upravo, veći deo boraca morao je nositi ranjenike, a manji deo ih štititi. Veoma često se dešavalo da borac skloni ranjenika za bukvu, u dubok sneg, i da prihvati borbu i odbije neprijatelja, da bi zatim ponovo uprtio teška nosila.

Može se reći da se od borbe u Majkić-Japri pa sve do Neretve u četvrtoj of anzi vi vodila bitka za ranjenike.

U odbrani zbeга i ranjenika

Kraj januara 1943. već desetak dana besni četvrta ofanziva. Nemci ubijaju svakog na koga naiđu, pale sela, teraju stoku, potiskuju nas u Grmeč, u divljinu. Da bi nesreća bila veća, s našom vojskom su stotine porodica iz Banije, s Korduna i iz podgrmečkih sela. Sneg neprestano pada. Na nekim proplancima ga već ima i do dva metra. A Grmeč neprohodan, beo, zavejan, bez staze a o putevima — ni pomena.

Beži svet, kolona za kolonom. Ljudi, žene, stoka. Sve to ide prema Grmeču i Šatoru. Idu kolone bez reda, stvaraju gužvu, zastaju.

Nemci sve više stežu obruč. Znaju gde smo oseljeni: s nama su naše majke, očevi, deca, braća, drugovi.

Sve više preči opasnost da jedinice Četvrte krajiške udarne divizije budu opkoljene u zaleđenom Grmeču.

Pored Mečavinog bataljona prolaze kolone izgubljenih ljudi, žena, dece. Iz džakova i pletenih korpi -vire dečje glave: nosići crveni, oči podbule od plača. Majke iznemogle, mokre. Vitlaju ih vetrovi, muče umor i glad, a povrh svega Nemci, koji suludo nastupaju.

Jedna nemačka kolona je upala u zasedu Mečavinog bataljona.

— Kad prebrojiš zube nemačkom vojniku otvaraj -vatra — naredio je Petar Mečava.

Vatra je i ranije otvarana izbliza, te nikog nije iznenadilo komandantovo naređenje.

Čuje se Mečavin piskavi glas. Nemci za trenutak ustuknuše. Na snegu se jasno vide leševi nemačkih -vojnika. Juriši i kontrajuriši. Mečava tuče iz mitraljeza. On to voli. On je u sličnim slučajevima uvek iz njega sejao smrt.

Dvoje dece zaostalo na prtini. Plaču. Potpuno su bosa. Mečava naredi dvojici boraca da ih odnesu.

— A gde? — pita jedan od njih.

— Što dublje u šumu, što dalje od metaka.

Grupa seljaka sela na prtinu. Kao da ti ljudi nemaju više snage da se kreću.

Među nezaštićenima je najviše dece. Ruke im mršave, prstići prozebli. Glave im jedva stoje na mršavim vratcima.

Sneg kao u inat neprekidno pada. Dan, mada je zimski, odužio se. Možda će noć doneti nešto novo, bolje, spasonosno?

Zbeg sve dublje ulazi u planinu. Grmeč ječi od nevremena. Grane bukava, jela i borova pucaju. Ne zna čovek da li od mraza ili pod teretom snega. Topovske i minobacačke granate padaju na zbeg, na nezaštićene ljude, žene, decu, ranjenike.

Što se noć više približava pucnjava se sve jasnije čuje. Jedinice Četvrte divizije se, bez obzira na gubitke i opasnost da budu opkoljene u zavejanom Grmeču, bore na život i smrt: da bi zadržale Nemce, da bi se zbeg mogao što dublje povući u šumu, u planinu i da bismo iz Grmeča izvukli ranjenike.

Ponovo žestoka vatra. Mećavin bataljon po ko zna koji put izvodi juriše i kontra juriše u pravcu Lušci-Palanke.

Na obe strane ima žrtava. Pod noć, u toku poslednjeg povlačenja, borci su naišli na stravičan prizor: mrtva žena porodilja s detetom u naručju kome su meci razmrskali glavu. Desetak žena i dece bilo je ubijeno. Nekoliko konja, krava i petnaestak ovaca je takođe ubijeno. Po snegu mrve od hleba, poneki krompir i rasturene šerpe.

Podgrmečka sela gore.

Spušta se mrak. U planini zasijaše vatre.

Mećava je osetio težinu situacije. Celu noć je obilazio: čas bataljon, čas zbegove, čas ranjenike.

Noć sporo odmiče. Mećava je naišao na vatru oko koje je bilo dvadesetak ljudi, žena i dece. Okrenuli ruke vatri, te bi se čovek zakleo da i one gore. Ogrnuli se nekakvim ponjavama, pa ih je teško odmah raspoznati. Poznali su Mećavu.

— Sine, Mećava, ne puštaj ih na nas ako za boga znaš.

Jedna majka drži u naručju dete i gura mu dojku u usta da bi se smirilo. Ono ne prestaje da plače, jer

nema šta da sisa. Druga čvrsto drži nešto starije dete. Čini se da spava, a ono se upalilo od vrućice. Sigurno je dobilo zapaljenje pluća. Jedan starac drži lulu u ustima u kojoj je sigurno više vode negoli duvana.

Svako ćuti i svako očekuje spas u odluci komandanta Mećave. A on, mada tužan jer dobro zna šta ih čeka, teši i hrabri.

Poče da duva vetar. Deca plaču. Neko nekoga doziva. Glas se gubi u oluji. Sve se u planini smrzava.

Pred zoru još žešći mraz.

Zbeg moramo naoružati. Neka ljudi sa oružjem umiru!

Zbeg se ponovo pokrenuo. Kolona je duga i isprekidana. Neko nosi dete, neko vodi konja ili kravu, a neko nosi i prtljag. U koloni su i starci koji su dobili puške, pa još tužnije i jadnije izgledaju. Žene su u crnini. Na leđima im deca, često ne njihova. Uporedo s kolonom ide i druga. To su ranjenici. Izgleda da je više ljudi na nosilima negoli onih koji ih nose.

U podnožju Grmeča Četvrta divizija, kojoj pripada i Mećavin bataljon, vodi teške odbrambene borbe.

Kolone sporo odmiču. Sneg dubok, puta gotovo i nema. Planina je bezmalo neprohodna.

Oko podne se razvedrilo. Nemačke štuke počese da nadleću šumu. I da bacaju bombe na zbeg i ranjenike. Čovek nema gde da se skloni. Odjekuju vrisak nemoćnih i prasak bombi. Dole, u podnožju šume, borba se rasplamsava. Meci fijuču iznad zbega i ranjenika. Mnogi tupo udare pored njih.

Nemci stežu obruč... Ipak su ih jedinice Četvrte divizije zaustavile. Nisu im dozvolile da uđu u šumu.

Pristižu novi ranjenici.

Kolone sporo odmiču. Negde pred noć ponovo poče da pada снег. Duva hladan vetar. Rane su se počele smrzavati.

Mećavin bataljon je dobio zadatak da nosi ranjenike.

Čekalo se još jednu noć. Nemci noću ne nastupaju. Jedinice divizije su ih i noću napadale.

Vatra se nije smelaložiti. Vetar pravi nanose. Mraz. Mećava i njegovi borci pokušavaju da zagreju iznemoglu decu i ranjene i iskrvavljene ljude, ali bez uspeha. Sve što na sebi imaju toplije borci skidaju da bi zagrejali iznemogle. Opet — bez uspeha.

Na hiljadu metara od kolona logoruju Nemci. Valjda čekaju trenutak da se ustreme kao divlje zveri. Četvrta divizija napada njihove delove, glavninu, zabacuje im se iza leđa. Ne da im da predahnu.

Kao da se svaki borac divizije bio zavetovao: do zbega i ranjenika — samo preko nas mrtvih.

Nemci su skupo platili svaki pokušaj da se približe zbegu i ranjenicima. Ali i naši redovi su se pređivali.

Sedam punih dana i noći borci Četvrte krajiške divizije su se borili na život i smrt u snežnim nanosima planine.

Glad i iscrpljenost savlađivale su borce. Umorili su se noseći ranjenike, decu, žene, starce. Ginuli su na položajima. I nespavanje ih je dokusurivalo. Počeli su da haluciniraju: čas bi videli lepu kuću, čas toplu sobu, čas bi im se pričinjavaloda čuju komandu da stanu, da sednu, da jurišaju, da prime hranu. Pojedini vade porcije i staju u red i mesto da priđu »kazanu« — udare u stablo bukve. Neki skidaju ukružene šinjele i bluže i drugima govore da je vreme za spavanje, pa tek kad legnu u sneg trgnu se i pokušavaju da pronađu pobacane stvari.

Komandant divizije Ivica Mažar Šoša i komandanti Druge, Pete i Šeste krajiške brigade sa svojim jedinicama ipak su uspeli da probiju obruč i da se uz teške gubitke izvuku iz planine. Povučeni su svi

ranjenici i upućeni prema glavnini naših snaga koje su učestvovala u četvrtoj neprijateljskoj ofanzi.

Jedinicama divizije potreban je samo predah pa da ponovo pređu u ofanzivu. Na žalost, sad su nastupile druge nepredviđene nedaće. Borci su počeli da kosi tifus. Ljudi su padali po putevima i umirali. Ofanziva je besnela ...

Petar Mećava postavljen za komandanta brigade

Iz Grmeča smo izašli 10. februara, a već 20. februara 1943. godine formirana je Dvanaesta krajiška udarna brigada.

— Moramo reći — pričaju nekadašnji mladići a sad prosedi drugovi — bilo nam je veoma teško da napustimo matične brigade. Utoliko je bilo teže što smo se bili navikli i što nas je u novoj brigadi bilo manje, a očekivali su nas teški okršaji. Da bi nesreća bila veća, borci su u novoformiranoj brigadi počeli obojati tifus. S nama su bili zbegovi, pretežno devojke, starci i žene, koje je trebalo zaštititi.

— Međutim, moramo odmah istaći — pričaju dalje drugovi — da je većina nas bila posebno radostna i oduševljena zato što je za komandanta brigade postavljen Petar Mećava. Taj čovek srednjeg rasta, živih očiju i oštra pogleda svima nama je imponovao. On je već bio poznat kao hrabar i vešt komandant, i bili smo sigurni, a to se ubrzo i potvrdilo, da će on znati da nas vodi i da nas uvrsti među elitne jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Sećamo se njegovih prvih reči, prvih komandi kada je postao komandant brigade i prvih naređenja. Govorio bi: »Nešto ste mi, drugovi, pokisli... Znam, verovatno žalite što ste napustili svoje matične brigade. Možda i zbog toga što nas je u stroju četiri stotine, a ne hiljadu. Zamorili su vas ofanziva, Grmeč, tifus. Ne tugujte. Uskoro ćemo

postati kompletna brigada ... Noćas prelazimo u ofanzivu.«

I zbilja: prvog dana posle formiranja brigade' izvedena je veoma značajna akcija.

Ceo jedan nemački bataljon koji je od Petrovca išao prema Bravskom Vagancu razbijen je. On je upao u klopku koju mu je pripremio Prvi bataljon brigade i jednim zahvatom po dubini desetkovan je. Borci bataljona, a posebno komandni kadar s komandantom Milanom Egićem na čelu, bez komande su se, i iz svih pravaca, sručili na Nemce. Na položaju je ostalo više od 30 ubijenih nemačkih vojnika, a još više je ranjeno. Mećava je toga dana, što je uostalom njemu kao komandantu i bilo svojstveno, mada je neposredno rukovodio akcijom, i sam bacao bombe na neprijatelja i tukao ga iz mitraljeza.

Posle akcije se na sve strane pričalo o Mećavinoj hrabrosti. On se ljutio i isticao zasluge komandanta Egića, komandira Cobanovića i drugih boraca. U stvari, ti hrabri ljudi, koji su bili ratnici kakav je i Mećava bio, bili su njegovi učenici u njegovom ranijem Trećem bataljonu Pete kozaračke udarne brigade. Mećavi su, razume se, u komandovanju i rukovođenju jedinicom svesrdno pomagali komandanti,, komandiri i borci, jer su prihvatili njegov način komandovanja i ratovanja.

U jednom dokumentu iz tih prvih dana ratovanja i života brigade Mećava piše nižem komandnom kadru:

»Najbolje se komanduje kad se nadeš u streljačkom stroju, kad zajedno sa borcima bacaš bombe na neprijateljska utvrđenja, kad osetiš radost zbog zarobljavanja neprijateljskog vojnika, ili tučeš po neprijateljskom stroju...«

Mećava je voleo da svoje zasluge pripisuje drugima.

»Ako hoćeš da naučiš vojnika ratovanju, da ga oslobodiš straha«, piše dalje u tom dokumentu, »moraš

biti zajedno sa njim. Ako hoćeš da te zavoli, nauči ga kako da sa manje napora učini veće delo. Pohvali ga na licu mesta, a njegov primer istakni pred drugovima. Kad te vojnik zavoli i kad stekne poverenje, onda ti je komandovanje obezbeđeno i uspeh zagarantovan. U akciji pusti vojnika da sam preduzima mere kako da nadmudri neprijatelja i uništi ga. Uvek mora biti prisutna misao da ti je zadatak da sa manje snaga biješ jačeg neprijatelja, da sa slabijim oružjem uzimaš bolje naoružanje, da sa fizički iscrpljenim borcem tučeš bolje nahranjenog i vojnički šlifovanog Švabu. Ponekad je za našu akciju dovoljna desetina, mada je po pravilu i prema jačini neprijateljskih snaga potrebna četa, ponekad četa rešava što treba da reši bataljon, a bataljon što treba da reši brigada ...»

Takav stav i takva shvatanja Mećavina brigada je prihvatila od prvog dana pošto je on došao za njenog komandanta. Tu možda treba i tražiti odgovor na pitanje o specifičnostima u izvođenju taktičkih poduhvata jedinice i ulozi Mećavinoj kao komandanta brigade. U tome je i odgovor na pitanje zbog čega je Mećava uvek bio na isturenom mestu. Poverenje u komandovanje je veoma značajno, a Mećava ga je stekao i ličnom hrabrošću.

Neposredno po završetku te akcije brigada je zatvarala pravac kojim su neprijateljeve snage nastojale da prodru prema Oštrelju i Drvaru, čime se uključila u realizovanje plana Vrhovnog štaba o evakuaciji ranjenika i pomeranju glavnine naših snaga prema Glamoču, Prozoru, Rami i Neretvi.

Dvanaesta krajiška brigada je dobila posebne, veoma krupne zadatke. Ona nije išla za glavninom naših snaga u četvrtoj neprijateljskoj of anzi vi, već su sve njene jedinice prebačene u duboku pozadinu neprijatelj evih snaga, u Podgrmeč, jer je trebalo zaštititi žene, starce i decu iz podgrmečkih sela koji su se, iscrpljeni i bolesni, posle četvrte of anzi ve vraćali

na svoja pogažena ognjišta. Trebalo je pomoći tom narodu koji nije imao ni stoke ni hrane a proleće, doba kada je najteže za hranu, bilo je na pragu. Mećavini borci su bili prinuđeni da otimaju opljačkanu stoku i hranu iz neprijateljevih uporišta oko Sanskog Mosta, Krupe, Novog, rudnika Ljubije i sve do Ključa i Banjaluke. Uz to, zajedno s narodom su morali podizati kuće, ambare, štale i obrađivati zemlju, a povrh svega braniti sela, koja je neprijatelj pokušao da zaposedne.

Bilo je poznato da se posle neprijateljskih ofanziva četnici ostrve na narod i da pokušavaju da nešto ušićare. Kninski četnici s popom Đujićem na čelu kovali su planove o tome da se povežu s četnicima Uroša Drenovića na Manjači i da zajedno uz pomoć ustaša i Nemaca napadnu snage Četvrte krajiške divizije, u čijem je sastavu bila i Mećavina brigada i da jednom za svagda likvidiraju »koridor« i partizanska uporišta između Drvara i Banjaluke. Rukovodioci divizije su bili o tome obavešteni, te je divizija preduhitрила napad; potpuno je razbila četnike i sabila ih pod skut okupatora — u Knin i Banjaluku. Akcija je trajala nekoliko dana u martu 1943. godine. U njoj je ubijen samo jedan četnik i jedan je zarobljen. Međutim, ona je politički veoma mnogo značila. Zato su jedinice divizije svuda po zapadnoj Bosni izvanredno dočekivane. I ovog puta se pokazalo da je narod zapadne Bosne neraskidivo vezan za narodnooslobodilačku borbu i da samo Narodnooslobodilačku vojsku priznaje kao svoju vojsku.

U pećini

Neposredno posle te akcije Dvanaesta brigada se vratila u Podgrmeč i smestila u selu Hašanima. Tifus je masovno harao brigadom. Oboleo je i komandant Petar Mećava.

Iz Sanskog Mosta, Krupe, Ljubije i drugih garnizona neprijatelj sve češće napada. Njegovi vojnici i njegove sluge su znali da stabilizacija partizana na ovom području znači ugrožavanje njihovih garnizona. Zato su danonoćno izvodili napade, tukli iz aviona i upadali na slobodnu teritoriju.

Kuća je bilo veoma malo, te je tifusare, kojih je bilo sve više, trebalo smestati u pećine, po proplancima i uvalama. Sem toga bilo je opasno odnositi ih u kuće, jer su neprijateljevi avioni stalno napadali.

Oboleli komandant Petar Mečava smešten je u jednu pećinu u blizini Jelašinovaca. Pored njega je danonoćno bila bolničarka Ljubica Šinik. Tu se, kako mi je Mečava kasnije pričao, nastavlja prijateljstvo između njega i lepe bolničarke, koje će mu, međutim, docnije doneti i dosta teškoća.

»Dan je bio lep, pravi prolećni« — priča Mečava.

— »Na moju nesreću, tog jutra mi se sve mutilo u glavi. Neprekidno sam pio vodu. Umivao sam se da bih rasterao maglu ispred očiju. Ali obuže me nekakav čudan strah. Po svoj prilici, imao sam temperaturu. Lekar je konstatovao da i ja imam tifus. Još sam bio pri svesti. Ali, na žalost, snage nisam imao ni da se pozdravim s članovima štaba i da im bar još nešto poručim. Poslednje čega se sećam iz te brigade bilo je da me je nečija ruka pomilovala. Usne su mi bile ispucale. Osećao sam sve veću vrućinu. Imao sam još toliko snage da pomislim šta će biti s mojom brigadom. Osećao sam se izgubljen. Nikakvi bolovi me nisu mučili, ali snage nisam imao ni da se pokrenem. Kad sam došao u pećinu nisam znao gde sam«.

Tifus je posebna, veoma opaka bolest. Tifusar je specifičan bolesnik. On u toku bolesti ne oseća naročito bolove, ali vrlo brzo fizički propadne, smrša, postane pravi skelet. Tifusar izgleda tako jadno da ga se zdravi ljudi plaše.

Mada smo bili na oslobođenoj teritoriji, uslovi za lečenje komandanta Mećave u memljivoj pećini bili su veoma loši. Unutra je bilo hladno, kapalo je na sve strane i kroz pećinu je duvao hladan vetar. Za nekoliko dana je bolest potpuno slomila komandanta. Većinom je bio u polusvesti. »Jurišao« je Mećava sa svojom kozaračkom desetinom, sa četom, sa svojim Trećim bataljonom, sa brigadom .

»Pričinjavalo mi se da jednim mitraljeskim rafalom ubijam po stotinu neprijateljskih vojnika. Jednom ručnom bombom krčio sam put brigadi, diviziji«, priča dalje Mećava. »Cas bih se obreo u bivšoj podoficirskoj školi i prekorevao drugove zašto nisu pošli u partizane, čas bi me tifus odveo u detinjstvo, u roditeljsku kuću, mojoj majci... A kad bi me prošlo to bunilo, bio sam nemoćan: ništa nisam ni video ni čuo, niti sam mogao da hodam. Tražio bih nešto, a i sam ne znam šta. Plašila me je nekakva čudna tišina. Zatim kao da čujem nečiji umiljat glas: Pero, druže, kako ti je? Posle toga bih osetio kako me Ljubićina nežna ruka miluje po kosi, kako mi pere ispucale usne, prinosi vodu i stavlja bluzu pod glavu.

Kasnije mi je Ljubica pričala da sam vikao, da sam se svađao, da sam jurišao, da sam tražio da me ubiju. »Davio« sam ustaše i Nemce i »rvao se« s njima. Mogu da pretpostavim kako je Ljubici bilo sa mnom u pećini.

U meni tada nije bilo više od 40 kilograma. Moji pokušaji, kad bih koliko-toliko došao svesti, da ustanem, završavali su se neuspehom, jer bih se srušio. Izgubio sam kosu. Nisam mogao da jedem. Ponekad, istina veoma retko — kad bi popustili bunilo i temperatura — tek tada bih video u kakvom sam stanju. Ruke i noge su bile sama koža i kost. Pogledam Ljubicu, njene blage krupne oči, osetim kako me njene duge ruke miluju i kažem u sebi: čega neprirodnog ima u tome što sam ovu divnu ženu zavoleo?

Tada sam sebi rekao oženiću se njome iako je ratno vreme.

Jedno jutro mamio me je miris proleća. S teškom mukom, razume se uz Ljubičinu pomoć izašao sam iz pećine. Sve se bilo rascvetalo. Livade su mirisale. Želeo sam da trčim i da Ljubici uberem dva planinska cveta. Osećao sam neodoljivu želju da odem u brigadu.

»Da li se to čuju bombe?« — pitam Ljubicu, a ona odgovara: »Pero, ništa se ne čuje«.

Ne vidim dobro. Gotovo ništa ne čujem. Prsti desne ruke su zgrčeni. A, eto, išao bih, trčao, video se s drugovima. Gde je sada moja brigada? — pitao sam se. Sta je s Kostom, Milanom, Đulom, Čabanom? Ko li je još živ iz moje stare desetine? Šta je s mojim bataljonom, s mojom brigadom? Potom bih opet pao u bunilo«.

Dok je Mećava bolovao i ležao u pećini borci su ga krišom posećivali, mada je bila tajna gde je smešten. Neprijatelj je izlazio do slobodne teritorije i, verovatno, dolazio i do pećine, ali nikad nije saznao gde se nalazi Mećava.

Borci su išli svom komandantu da bi se poslednji put s njim oprostili. Donosili su mu i ponude. Odlazili su od njega utučeni, tužni.

Svaka uspela akcija brigade, a tih dana ih je mnogo bilo, pripisivala se u zaslugu Mećavi, makar i bolesnom, a svaki neuspeh bio je prokomentaran recima: nema Mećave — nema pobede!

Kako sam upoznao Mećavu

»U drugoj polovini marta 1943. godine došao sam u Dvanaestu krajišku brigadu za rukovodioca političkog odjela«, priča Radoš Raičević, koji je kasnije postavljen za komesara brigade i bio na toj dužnosti

do septembra 1943. »U štabu sam zatekao Jocu Marjanovića, komesara brigade. Štab je bio u Hašanima, selu odmah ispod Grmeča. Mećavu nisam našao. Saznao sam da je bolestan od tifusa i da je u dosta kritičnom stanju. O brigadi sam veoma malo znao.

Istog dana kada sam stigao neprijateljeve snage u jačini jedne ustaške bojne od Bosanskog Novog i Krupe napale su brigadu. Prijatno sam se iznenadio kada sam video kako se borci brigade hladnokrvno i hrabro bore. Osetio sam jedinstven duh u jedinici. Naime, tu je svako samoinicijativno, a ipak u sadejstvu s ostalima, ratovao. Bataljoni, čete i vodovi su jedni druge podržavali i izvlačili. Na našem levom krilu bio je ugrožen Drugi bataljon. Nije bilo potrebno da šaljemo naređenje Prvom bataljonu da pojača pritisak na svom desnom krilu. Naprotiv, komandant tog bataljona Milan Egić je s bataljonom pritekao u pomoć, i zahvaljujući njegovoj inicijativi neprijatelj se počeo povlačiti.

Neprijateljeve snage, sastavljene od ustaša kojima su komandovali Nemci, zauzele su obližnje brdo Lisac i tu se utvrdile. Brigada se nije vratila na prvobitne položaje, već se našla oči u oči s neprijateljem. Isturala je patrole i svakog trenutka bila spremna da stupi u akciju.

Potom sam doživeo drugo prijatno iznenađenje: ispred samog neprijatelja borci su pevali »Padaj, silo i nepravdo ...«, »Oj, Kozaro, Kozarice moja ...« i druge pesme. U jednoj uvali sam video četu u kozaračkom kolu. Osećao sam se kao da sam u nekoj od proleter-skih ili starih krajiških brigada.

Štab brigade je takođe bio među bataljonima. Dolazili su i odlazili kuriri i vrlo smireno, kao da nisu morali ići preko brisanog prostora, prenosili izveštaje.

Bilo je to u prvim jutarnjim časovima. Primetih kako jednom čistom livadom idu dva borca: malo se povili i idu pravo na neprijateljeva utvrđenja. Pitam

Jocu: bolan kuda će ovi ljudi, kakvim zadatkom i ko su oni? Ne brini se, Radošu, to su komandir Čoban i njegov kurir. Verovatno će bombama da napadnu legionare. Bilo mi je čudno, a i uplašio sam se poginuća. Zamjenik komandanta brigade Vlado Prošić, videvši da sam uznemiren, potapša me po ramenu i reče: Ne sekiraj se, druže, tako se ratuje u Mečavinoj brigadi.'

Primećujem po njima da uopšte nisu zabrinuti. Naprotiv, oni možda ne bi ni zapazili komandira i kurira i to bi im bila obična stvar da im nisam skrenuo pažnju.

Ja sam se pretvorio u uho i oko. Pratio sam svaki, i najmanji, pokret tih drugova. Kad su stigli nadomak rovova i utvrđenja počeli su puzati, centimetar po centimetar. Prosto ne mogu da poverujem da ih legionari nisu primetili. Odjedanput: prasak bombi, juriš i — prvi rovovi su u našim rukama. A onda videh kako komandir Čobanović bije iz puškomitraljeza legionare. Razume se, iz puškomitraljeza koji je zaplenio.

Bilo mi je mnogo stalo do toga da što pre vidim tog za mene čudnog i hrabrog komandira. Kada mi se ta prilika ukazala, video sam da je to mladić od najviše 19 — 20 godina. To je bio čovek srednjeg rasta, otresit, mladić koji je voleo da menja kape, čas partizansku ličku s tri ćoška, čas titovku, čas šešir, čas kačket. Ispod svake kape bi kicoški virela kosa i veselo mangupsko oko. Najpre sam mu se divio na hrabrosti, a potom sam mu, ni sam ne znam zbog čega, zamerio što baš on, komandir ide u bombaše. Na to me Čobanović pogleda ispod oka:

— Druže, — reče mi otresito i odvažno — danas je važno uništavati neprijatelja, ali je važno i to da borci vide da to čini i komandir čete. A kad vide kako se bije komandir i sami će se tući. Ja komandovati ne mogu ako ne pokažem kako treba ratovati.

Začudio sam se i shvatanju boraca te čete: ničeg neobičnog za njih nije bilo u tome što je njihov komandir baš tako postupio. Oni su se na to bili navikli. Štaviše, videli su da tako rade i komandant bataljona Egić i komandant brigade Mećava. Pričali su mi da ne bi mogli ni zamisliti drugačijeg rukovodioca. Upitah jednog borca šta misli da li je komandir Čoban najhrabriji čovek u četi. On me pogleda, pa samouvereno reče: »Nije najhrabriji, svi smo mi hrabri, ali je najdraži i najveštiji i zato ga volimo i zato nam je komandir«.

Tog jutra Čoban je pobio više neprijateljskih vojnika. Predložio sam štabu bataljona da ga javno, pred četom, pohvali. Štab bataljona to nije prihvatio. Njemu je bilo dovoljno što se to zna, što su to borci videli.

Zanimljivo je bilo posmatrati borce posle te uspele akcije. Veselili su se i pevali kao i pre akcije. Ničeg neobičnog. Zapazio sam da se i komandir Čobanović uhvatio u kolo. O vratu mu je visio durbin, a nemački šmajser mu je dopirao do blizu kolena. Do komandira se bese uhvatila jedna seoska devojka. A on, mangup, kicoš, junak, partizan, čovek pun mladosti i života, peva, vodi kolo po utabanoj livadi i vragolasto gleda devojku u beloј marami...

»Za mesec dana moga boravka u brigadi«, priča dalje Radoš, »zavoleo sam te mladiće i devojke i stekao utisak da je zemlja već slobodna mada su svakodnevno praštale bombe i vodile se teške borbe. Slobodno mogu reći da su borci te brigade bili sigurni u to da su pobednici, da je pobeda njihova.

U časovima odmora, kojih je, istina, retko bilo, borci su se obučavali, čistili oružje, odeću i obuću, držali partijske i skojevske sastanke, pripremali skečeve i igranke da se razvesele i oni i narod, s kojim smo bili veoma povezani i koji nas je voleo. Ko u podgrmečkim selima nije znao za Mećavu, Egića,

Vignjevića, Semisa, Mededovića, Čobanovića, za mnoge bombaše, kurire. Zato borci Mečavine brigade nikad nisu bili gladni. Njima je narod odvajao posljednje parče hleba, posljednji litar mleka, kilogram mesa. I uvek se ponavljala jedna misao: Dvanaesta, Mečavina brigada je s nama.

Iz vremena boravka Dvanaeste krajiške brigade na teritoriji Podgrmeča možda je važno zabeležiti još jednu borbu, borbu vođenu 7. aprila 1943.

Tog jutra su brigadu napale snage 114. lovačke ustaške divizije i to iz više pravaca od Bosanske Krupе, Bosanskog Novog, Ljubije, Sanskog Mosta.

Neprijatelj se noću probio do Drugog bataljona i uspeo da ga iznenadi. U samu zoru sa svih strana je otvorio vatru. Radilo se o biti ili ne biti. I tada je izbila na površinu snalažljivost boraca iz Mečavine škole. Komandir čete Simo Šobot pripremio je varku. Manji deo njegove čete izvršio je »prodor«, a glavnina, s kojom je on bio, uspela je da zađe neprijatelju iza leđa. Borba prsa u prsa. Neprijateljeve snage su se morale povući s prvih položaja i priteći u pomoć pozadini. Šobot je izmanevrisao i pomogao ostalim četama da se izvuku iz obruča. Na žalost, tu je poginulo dvadeset boraca iz Drugog bataljona. Kada je analizirana ta borba utvrđeno je da bataljon nije bio dovoljno budan, da logor nije imao potrebno obezbeđenje. Borci su uputili prekorač štabu bataljona i komandama četa. Mada su ovi primili kritiku, komandir jedne čete je izjavio: »Ne pravdam se, primam kritiku, ali ne možemo uvek očekivati pobjedu. Nešto su valjda i ove Švabe naučile«.

U toj krajiškoj brigadi, čiji su borci i pre njenog formiranja bili stekli dragocena iskustva i koji su dobro znali kako se treba boriti za ranjenog druga, bilo je pravilo: sve dok je živ poslednji borac u četi — ranjenik se ne sme ostaviti na bojištu, ne sme pasti neprijatelju u ruke. To je svetinja za borce Dvanaeste

krajiške brigade do kraja njenog ratovanja. Mogli bi se »progutati« neuspeh u akciji, i strah pojedinca, neizvršenje zadatka, ali ostaviti ranjenog druga na bojnopolju — smatralo se izdajom. Zato nije čudno' što su i u ovoj borbi poginula četiri druga da bi trojica ranjenika bila izvučena.

Brigada je dobila zadatak da se preko Grmeča prebaci ka Martin-Brodu. Na put je pošla bez svog komandanta Petra Mećave, koji je ostao u pećini budući da je bio teško bolestan od tifusa.

Bio je početak maja 1943. godine. Jednog lepog prolećnjeg jutra borci Prvog bataljona su se još odmarali. Odmah do mesta gde se bio smestio štab bataljona začuše se rafali iz strojnice. Borci poskakaše i izleteše iz kuće. Kakvo iznenađenje: na žutoj kobili njihov komandant Petar Mećava. Potrčase mu u susret, skinuše ga s konja i počеше grliti i ljubiti. On je bio mršav, bled, ispijen. Tada sam prvi put video Mećavu. Moram reći: da već nisam bio osetio i video njegovo delo u brigadi ne bi mi se svideo... Njegov susret s borcima ne učini mi se da je bogzna kako srdačan i blizak. Naprotiv, stekao sam utisak da je bio usiljen.

Upoznaše ga sa mnom. Jednostavno se predstavi: »Ja sam Mećava, komandant Dvanaeste krajiške brigade«. Mada sam bio stran, nepoznat čovek za njega, ničim nije pokazao da želi da me nešto pita, da ga interesuje odakle sam, ko sam i zbog čega sam u brigadi. Bože, pomislih u sebi, namćorasta čoveka i gotovo dobrih reči onih drugova koji su mi o njemu pričali kao o krutom podoficiru i raspućinskom tipu.

Nisam hteo da budem nametljiv, i pustio sam Mećavu da ponovo nađe sebe u brigadi.

A onda, postepeno i veoma oprezno, približavao sam se tom čoveku, hrabrom komandantu i veštom vojniku. Što sam više s njim bio on se tim više krivio i iz njega su tim više izbijale toplina i plemenitost.

Odmah sam shvatio da voli Ljubicu i rekao mu da ja to ne primam za zlo. Pogleda me oštro i pomalo izazivački kako on to ume, i reče: »Da li, Radošu, ti stvarno tako misliš?«, a onda blago i mirno nastavi da jni priča o toj hrabroj i lepoj devojci, koju je već u Kozari zavoleo. Reče da u toj ljubavi ništa neprimodno i rdavo ne vidi.

»Znam, imaju pravo drugovi«, nastavio je Mećava, »nije vreme za ljubav, za ženidbu, rat je, ali... Uostalom, Ljubica mi je dala poleta«. Potanko mi je o njoj pričao.

Možda je taj razgovor bio presudan za naše prijateljstvo. Njegova ispovest je bila iskrena. Kad je pričao o svojim borcima za svakog je našao i toplu i pravu reč. A kad bismo se našli u jurišu ili u stroju on je bio surov, oštar. Nikome i nikada nije prečutao istinu i uvek je gledao pravo u oči, smelo i otvoreno ...

»RANKO I MEĆAVA NEKA POĐU ODREĐENIM
PRAVCEM«*

(Druga polovina 1943. g.)

Brigada je bila u podgrmečkim selima kada je dobila zadatak da se prebaci u centralnu Bosnu. Bilo je to 3. juna 1943. godine. Taj kraj Bosne bio je potpuno nepoznat borcima brigade. Znalo se samo to da je posle plime ustanka 1941. g. nastupila osek, da u tom delu Bosne vršljaju četnici i da su uslovi za rad političkih i partijskih radnika na terenu veoma teški. Želja i zadatak brigade su bili da se obračuna s četnicima i da povrati poverenje naroda, naroda koji je bio izložen strahovitom četničkom teroru.

Brigada je tada imala oko 500 boraca. Sastojala se od dva bataljona. Zapravo, Dvanaesta krajiška brigada je bila formirana kao polubrigada, i kao takva je krenula u centralnu Bosnu. U svom sastavu je imala dva bataljona, prateći vod i sanitetsko odeljenje. Bataljoni su imali po tri čete. Na tom terenu postojali su svi uslovi da se brigada popuni i omasovi, što je bilo veoma značajno. U to vreme je komesar brigade bio Radoš Raičević, a njegov zamenik Trivo Bogunović. Milan Egić je bio komandant Prvog bataljona, a komesar Branko Kovačević. Komandir Prve čete tog bataljona bio je Milan Cobanović, komesar Zdravko Milić; komandir Druge čete Boško Radonjić,

* Ta je poruka upućena preko radio-stanice »Slobodne Jugoslavije« komandantu Pete kozaračke brigade Ranku Sipki i komandantu Dvanaeste krajiške brigade Petru Mećavi.

dok komesarovo ime nisam uspeo da utvrdim. Komandant Drugog bataljona Dule Rapajić, komesar Rade Ranilović. Komandir Prve čete tog bataljona — Drago Popović, komesar Boro Arsić; komandir druge čete — Simo Šobot, komesar Drago Kovačević.

Pokret brigade se držao u strogoj tajnosti. Međutim, ipak je u narodu procurila vest da Dvanaesta krajiška odlazi na drugi teren i, htjeli to u brigadi ili ne, ispraćaj je bio veoma dirljiv. Te noći uoči polaska boraca bilo je veselje u Hašanima. Niko nije govorio o tome da brigada napušta Podgrmeč, mada su, manje-više, svi seljaci znali da odlazimo. I ovaj put je u središtu pažnje bio Mečava. Ljudi, žene i deca nastojali su da mu priđu bliže, da mu stisnu ruku i da još malo prodivane sa svojim omiljenim komandantom.

Devojke, kojih je u podgrmečkim selima tada bilo veoma mnogo, želele su da se još jedanput uhvate u kozaračko kolo s divnim hrabrim mladićima, komandirima, komesarima, vodnicima, bombašima i mitraljescima...

U prvi osvit zore brigada je već bila poodmakla. Uz put, na slobodnoj teritoriji, čula se i pesma, koja je izmamila mnogu suzu i pozdrave naroda.

Bilo je sveže i lepo vreme. Mirisale su livade i polja. Sve se beše rascvetalo.

U Peckoj, na putu ka Janji, brigada se sukobila s četnicima. To je u stvari bio prvi ozbiljniji sukob s njima. Tri druga su poginula.

Očevidno, borba s četnicima traži drugu taktiku, drugačiji način ratovanja. To je na vreme osetio komandant Mečava, te je već u pokretu razrađivao svoje ideje.

— Pred njima nećemo smeti da ustuknemo. Moramo ih koncentrično napadati iz svih oružja i sa svih strana. Ne smemo ih pustiti ni da predahnu. Moramo im pokazati pesnicu i po svaku cenu ih zbiti pod skut okupatora. Takođe, bilo bi veoma opasno potceniti ih,

mada je očividno da to nije jaka vojna formacija. Ali iz prikrajka, lešinarski, mogu nam zadati teškoće. Moramo ih nadmudrivati i razbijati, ali zato moramo pojačati politički rad.

Brigada je išla usiljenim maršom. Na prugu Jajce — Travnik spustila se u osvit zore. Naišao je blindirani voz. Brigada je bila pored železničkih šina. Neki drugovi su uspjeli da ubace bombe u voz. Punom parom voz je prohuktao natrag, ka Jajcu.

Preko Vrbasa se brigada prebacila bez teškoća. Zakoračila je u centralnu Bosnu. Prošla je Petrovo Polje, Imjane i Karićane i stigla u Šiprage.

Prvi dodiri sa seljacima i prvi utisci upozorili su pripadnike brigade na to da treba da budu budni predostrožni i na ozbiljnost zadatka. Seljaci su primali borcu s nepoverenjem, izbegavali su susrete, zatvarali vrata i nerado razgovarali. Sela kroz koja je brigada prošla izgledala su veoma siromašna. Nigde stoke, zemlja neobrađena, što je bio znak da će snabdevanje biti problem.

U Šipragama je brigada zatekla bataljon Druge krajiške brigade koji je ona smenila. Priličan broj ranjenika i bolesnika je ostao pod zaštitom brigade. Njoj je to, uprkos teškoćama dobrodošlo, jer je kasnije, kada su ozdravili, sve te rekonvalescente i ranjenike, među kojima je bilo odličnih komandira četa, komesara, bombaša i mitraljezaca, prihvatila i rasporedila u svoje jedinice.

Borbu za osvajanje terena brigada je počela veoma obazrivo. Teren koji je trebalo »pokrivati« prostirao se od Banjaluke do pruge Doboj-Derventa, kojom su išli nemačko-ustaški transporti. U Kotor-Varošu, Tesliću, Tešnju, Doboju i Derventi bile su jake ustaško-nemačke snage, a Banjaluka je bila centar okupatorovih snaga ne samo za zapadnu Bosnu već i za ovaj njen deo.

Na tom području su bile i nešto jače četničke snage, prema proceni oko 2.000 četnika Laze Tešano-

vica, Rade Radića, Uroša Drenovića i Slavka Vorkapića. Među četnicima je bilo okorelih zlikovaca, koji su sijaset zločina izvršili nad partizanima i narodom tog kraja naše zemlje.

Tih prvih dana nakon dolaska u centralnu Bosnu štab brigade se obraća batalj onima i pored ostalog ih upozorava na to da se taj teren mnogo razlikuje od zapadne Bosne, u kojoj smo do tada bili. Zato skreće pažnju batalj onima da budu politički izuzetno aktivni. »Od našeg rada i političkog delovanja«, s tim u vezi stoji u jednom dokumentu, »umnogome će zavisići uspeh u razbijanju četničkih grupa na ovom području. Trebamo imati u vidu i to da pred nama stoji kao najvažniji problem proširivanje naše brigade i u tom smislu mobilisanje ljudstva na dobrovoljan način za našu vojsku. To ćemo postići ako svaki borac bude pravilno delovao i nastojao da privuče u naše redove ljudstvo kojega ima u izobilju na ovom terenu. Po svemu gore navedenom postupiti i budite tačni u izvršenju zadataka«.

Očevidno, kad je brigada došla u centralnu Bosnu suočila se s veoma složenom političkom situacijom. U tom delu naše zemlje pored Srba žive Hrvati, Muslimani, Česi, Poljaci, Ukrajinci, Mađari, a u to vreme je bilo i nemačkih i italijanskih porodica. Okupator je, kao uostalom i u drugim delovima naše zemlje, nastojao da zavadi narode i narodnosti na tom području kako bi se međusobno istrebljivali. Huškao je jedne na druge i potpirivao bratoubilački rat. Samim tim stvorio je uslove za lakšu vladavinu u tom području naše zemlje. Uz to je nastojao da pojedine narodnosti iskoristi za ostvarivanje svojih planova. Tako je 1941. godine od Ukrajinaca stvorio legionarski bataljon i obučio ga u Štutgartu u nameri da ga posle okupacije SSSR pošalje u Ukrajinu. Taj bataljon nikad nije stigao u Ukrajinu, već su ga Nemci upotrebili u borbi

protiv NOV-a. Kompletan je nastradao u Trnovi kod Doboja 1942. g.

Sem toga, što je uostalom i poznato, okupator je huškao Hrvate i Muslimane na Srbe i obrnuto. Nemcima i Italijanima s ovog područja davao je svu vlast u okupiranim mestima. Masovno klanje i istrebljenje naroda ovog kraja sprečio je ustanak rodoljuba 1941.

g-

Pošto je izbio masovni partizanski ustanak u centralnoj Bosni Nemci su sve nemačke, italijanske i mađarske porodice s ovog područja preselili u Banat. Posle toga su se, uz pomoć četnika, svom snagom bacili na partizane i razbili ustanak. Ubijen je komandant Četvrtog krajiškog odreda Danko Mitrov. U Jošavci je četnicima pao u ruke i potom ubijen legendarni dr Mladen Stojanović, lekar, omiljeni borac, načelnik Operativnog štaba NOP odreda za Bosansku Krajinu i jedan od rukovodilaca ustanka u Bosni. To je bilo 31. marta 1942. godine. Ubijeni su i narodni heroj Novak Pivošević iz Bijačana kod Prnjavora, Miloš Dujić, narodni heroj iz Čelinca, a u Čečavi jedan od rukovodilaca ustanka u ovom kraju Živojin Preradović, iz Viječana. Poginuo je Zdravko Celar, narodni heroj komandant Prvog bosanskog proletarskog bataljona. Četnici su postali glavni oslonac Nemaca u uništavanju partizana i njihovih porodica u centralnoj Bosni. Rad preostalih komunista i manjih partizanskih grupa na ovom terenu veoma je otežan.

Ustanak u ovom kraju počinje oživljavati s dolaskom proletarskih i krajiških brigada krajem 1942. i početkom 1943. Formira se Banjalučki odred, ustanak se širi i rasplamsava i dolazi do žestokih obračuna s četnicima.

Zadatak Dvanaeste krajiške brigade je bio da pomogne odredu u razbijanju četnika i da politički deluje radi razvijanja bratstva i jedinstva, osnovne tekovine naše revolucije. Nimalo lak, naprotiv —

■veoma složen zadatak. Valjalo je strpljivo politički raditi.

Osamnaestog juna Drugi bataljona brigada je vodio veoma tešku borbu sa ustašama i Nemcima, kojima su pomogli četnici što su se iz Teslica, preko Borja, prebacivali prema Maslovarama i dalje prema Kotor-Varošu. U toj borbi su petorica drugova poginula i desetak je lakše ranjeno. Neprijateljevi gubici nisu bili poznati.

Prvi bataljon je dobio i Treću četu. Ona je sastavljena od rekonvalescenata iz više krajiških i proleterskih brigada koje su krstarile centralnom Bosnom. Time je njegova udarna moć porasla. Počela je borba s četnicima. Već 21. juna su sve snage brigade počele čistiti teren od Skender-Vakufa do Šolaja, ispod same Čemernice. Ubijeno je desetak četnika i trojica su zarobljena. Brigada je u toj dvodnevnoj akciji upotrebila sve svoje oružje i oruđe, pa i protivkolski top. Tom akcijom, koja je izvedena veoma brzo i odlučno, četnici su poljuljani, te su se, pod zaštitom okupatora, počeli spuštati bliže selima, Vrbasu, Karanovcu i dalje prema Banjaluci. Brigada je pošla u poteru u pravcu Aginog Sela i Krmina. U toj poteri je došlo do manjih sukoba. Zarobljena su dva četnika, a četvorica su ubijena. Za desetak dana čišćenja terena od Kotor-Varoša do Vrbasa ubijeno je i zarobljeno pedesetak četnika. Sve jače četničke grupacije su se našle pod neposrednom zaštitom Nemaca i ustaša. Ali bilo je jasno da će se četnici ili vratiti ili kriti kod svojih jataka. Odlučeno je da im se ne da mira. Brigada je neprekidno krstarila.

Ustaško-nemačkom garnizonu u Kotor-Varošu, kao, manje-više, i svim drugim neprijateljevim garnizonima na ovom terenu, Dvanaesta brigada je bila kost u grlu. Da ne bi četnici, koji su im uostalom štitili leđa, bili razbijeni, Nemci i ustaše su počeli češće izlaziti iz gradova i izvoditi veće i manje napade

na brigadu. Dvadeset devetog juna su izašli iz Kotor-Varoša i počeli nadirati prema Vagancu i Čukavcu, gde je bio Prvi bataljon. Ispod jedne šume došlo je do žestoke borbe. Tu se istakao komandant bataljona Milan Egić. On je s grupom bombaša razbio celu neprijateljsku satniju i, poput komandanta Mećave, sam rešio bitku. Dvadeset ustaša i Nemaca je koje ubijeno, koje zarobljeno.

Brigada je bila veoma pokretljiva, i to je mnogo značilo. Četnici se nigde nisu mogli skrasiti. Narod se ubrzo počeo opredeljivati. Brigadu je sve više primao kao svoju. U nju su počeli pristizati novi borci s ovog terena. Za nepun mesec dana boravka brigade u centralnoj Bosni politička situacija se počela menjati u korist NOB-a i revolucije.

Ocenivši da je političko stanje na terenu povoljn, o štab brigade 7. jula šalje novo uputstvo bataljonima:

»Od sviju četničkih porodica i porodica četničkih jataka izvršiti oštru konfiskaciju imovine. Ostaviti samo ono bez čega porodica ne bi mogla živeti. Konfiskovati se može sve što je potrebno vojsci ali ne uzimati sitnice koje bi nas mogle kompromitovati (male količine sira, hleba, brašna, raznog posuda, nakita, ženskih stvari itd.). Konfiskacije moraju vršiti određene komisije, a pojedincima se uopšte ne smije dozvoliti da hodaju po selima i zalaze po kućama. Naročito biti oštar prema onim porodicama koje su od poslednjeg našeg prolaska kroz Grbavicu pomagale četnike i omogućavale im da vršljaju po tom terenu. Sve četničke jatake po mogućstvu pronaći i pohapsiti. Narodu... reći da se ove mere preduzimaju zato što je četničkim bandama kao okupatorskim saveznicima omogućio da žive na terenima njihovih sela i da vrše prepade na našu vojsku.«

Zahvaljujući inicijativi i samoinicijativi štabova bataljona, komandi četa i boraca u razbijanju četnika, hvatanju njihovih jataka i političkom radu, brigada

je postigla izvanredne rezultate. Tako je Košta Semis, zamenik komesara Drugog bataljona, sa deset bombaša i dva puškomitraljeza razbio četnički bataljon. Ubijeno je pet četnika, a trojica su zarobljena. Komandir Druge čete Prvog bataljona je s grupom puškomitraljezaca dočekaio četnike koji su išli od Javorana i petoricu ubio. Bataljoni, čete i vodovi su se takmičili. Veoma teško je bilo oceniti ko je bolji i preduzimljiviji, jer je cela brigada, počev od komandnog kadra pa do borca, primenila taktiku komandanta Mećave. Komandanti bataljona su bili puškomitraljesci, a komandiri i komesari četa bombaši. Pravilo svih bilo je — ustuknuti se ne sme; neprijatelja treba tući na svakom koraku. Dnevno se prevaljivalo i 30 kilometara da bi se pohvatali ili uništili četnici i njihovi jataci.

Borci Prvog bataljona su zapalili kuću četničkog komandanta Laza Tešanovića, mada su inače retko palili kuće i vršili represalije širih razmera.

Zanimljiva je bila uloga kurira. Za kurire su birani najhrabriji mladići od 15 do 18 godina. Oni su se obično kretali neoslobođenom teritorijom. Putujući sukobljavali su se s četnicima i provlačili kroz njihove položaje, ali nikad ni jedan kurir brigade nije pao neprijatelju u ruke. Ko u brigadi nije znao za kurira Kozaru, petnaestogodišnjeg dečaka, za Raca, za Kuprešanina. Bili su mali krhka zdravlja, ali odvažni, smeli. Svuda su stizali, uvek se izvlačili i provlačili samo da na vreme predaju izveštaj.

U brigadi nije bilo potrebno izdavati naređenje za borbu s četnicima, jer su svi njeni pripadnici imali istu želju: dotući četnike, popuniti brigadu i osloboditi centralnu Bosnu.

Trinaestog jula 1943. formira se Treći bataljon brigade. Za komandanta je postavljen Nikica Milić, zamenik komandanta Drugog bataljona, a za komesara Stanko Vasiljević, komesar divizionu Prvog bo-

— Ne brini se, družo Radošu, živa ili mrtva pronaći ću vodnika. Mećava mora ostati naš komandant.

Marinko je potražio svoju četvu i borcima saopštio Mećavinu odluku.

— Komandire, idemo da pronađemo vodnika, živa ili mrtva. Ako bude potrebno ući ćemo i u Banjaluku i izvući ga. Čast komandanta Mećave moramo spasiti.

Marinko va četa je, bez pozdrava, otišla u potragu za četnicima.

Na brdašcu s kog je četa krenula komesar Radoš je ostao s Mećavom.

Četa je išla od sela do sela, od uvale do uvale tragajući za četnicima. Idući njihovim tragom stigla je do blizu Karanovca, nemačko-ustaške predstraže ispred Banjaluke.

U jednoj kući su ugledali bleđu svetlost. Sve je govorilo da tu mogu biti četnici. Marinko je odvojio desetak boraca i zajedno s njima, po mraku, stao se približavati kući.

Jasno su čuli razgovor četnika... Marinko je sa desetinom ušao u kuću i strojnicom pobio članove štaba jednog od četničkih bataljona L. Tešanovića. Iznenadili su četnike.

U jednom uglu komandir je pronašao vodnika u nesvesti, iskrvavljena. Izvukao je druga i odvojio deset boraca koji će ga odneti komandantu Mećavi, a on je sa ostalima nastavio da goni četnike, koji su bežali prema Karanovcu.

Pošto su, verovatno, bili obavešteni da je štab brigade ostao sam, četnici su u osvit dana sa svih strana napali komesara, Mećavu i dvojicu kurira.

»A onda je progovorio Mećava« — prisećao se tog događaja komesar Radoš. — »Rasporedio je nas trojicu. Tukli smo iz mitraljeza koji je bio u štabu. Mećava je upotrebio i naš protivkolac. Sticao se utisak da nas je mnogo više. Kad smo izbijali na

jedno brdo videsmo desetinu i nosila. Drugovi iz desetine su ostavili nosila i pomogli nam da razbijemo četnike. Mećava je tukao i iz svojih pištolja. (Uvek je dva nosio sa sobom.)

Mećava je dotrčao do vodnika: bio je živ, ali u nesvesti. Mećava ga poljubi i reče:

— Sada možeš i da umreš. Čast brigade je spasena.

Na nesreću, vodnik je bio izgubio mnogo krvi, te je nakon dva sata umro.

Bitka s četnicima je dobijena

Izvođena je akcija za akcijom. Devetnaestog jula je Prvi bataljon na terenu Čukavac, Vagani i Kijavec potpuno razbio četničku grupaciju. Zahvaljujući informacijama dobijenim iz bataljona, komandir Milan Čobanović je sa svoja tri borca ubio dva četnika i više njih ranio. Istoga dana su snage Trećeg bataljona kod Aginog sela potpuno razbile jedan četnički bataljon. Ubijena su četiri četnika, a dva su zarobljena. Jedan od zarobljenih je bio ranjen, pa su ga pustili kući. Dvadesetog jula je Drugi bataljon izveo napad na četnike na sektoru Krmine. Ubijeno je 11 četnika i 6 ranjeno. I tako iz dana u dan, iz nedelje u nedjelju.

Rezultat svakodnevnih akcija bio je — potpuno razbijanje četnika, što se osetilo na celoj teritoriji: narod centralne Bosne se sve više ograđivao od četnika, prema njima je zauzimao sve oštriji stav i zahtevao od brigade da ih protera. Bitka je bila dobijena. Uslovi za politički rad bivali su sve povoljniji.

U to vreme je sprega između ustaša i četnika postala potpuno očevidna. Između ostalog, sluge okupatora su koordinirale akcije.

